

Versus leonini, lleonisme, léonime:
la rima de dues síl·labes en la teoria poètica
trobadoresca, amb els seus contraparts llatí i francès

Rosanna CANTAVELLA
cantave@uv.es
Universitat de València

L'estudi de la rima a la poesia medieval, que va florir al segle XIX, es va fer esporàdic al XX, segle que va abandonar la rima en la seua pròpia producció poètica. Però més recentment hi ha hagut un ressorgiment d'estudis sobre aquest tema, especialment sobre les combinacions de rimes dins i entre estrofes, o xarxes de rimes, per utilitzar el terme de Dominique Billy. Les obres de Billy destaquen en aquest camp, com també les de Jordi Parramon per a l'àrea catalana. Gràcies a aquests estudiosos entre d'altres, ara sabem molt més sobre el que es valorava en rimes medievals, especialment sobre rimes en combinació¹. Però encara queda molt per a fer-nos ben conscients d'aquests fenòmens, i queden per explicar altres tipus de rima, no combinatoris, considerats igualment dignes d'elogi especial a l'època medieval. Ací tractaré un d'aquests: el lleonisme o lleonismitat.

¹ *Vid.*, per exemple, alguns treballs de Dominique Billy: «La Nomenclature des rimes», *Poétique*, 57 (1984), pp. 64-75; *L'Architecture lyrique médiévale: analyse métrique et modélisation des structures interstrophiques dans la poésie lyrique des troubadours et des trouvères*, Montpellier, Association Internationale d'Études Occitanes, 1989; «La Versification des troubadours: Un art du langage», *Europe*, 86 (2008), pp. 59-75; «L'Art des réseaux chez les néo-troubadours aux XIV-XV siècles», *Revue des Langues Romanes*, 107 (2003), pp. 1-40; «Remarques inédites sur les stramps catalans», en *Études de langue et de littérature médiévales offertes à Peter T. Ricketts à l'occasion de son 70ème anniversaire*, Turnhout, Brepols, 2005, pp. 531-543. *Vid.* també Jordi Parramon, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, Curial-PAM, 1993, i «Consideracions sobre l'assonància», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 18 (=Miscel·lània Joan Bastardas, 1), Barcelona, PAM, 1989, pp. 129-138. Són encara útils Daniel Poirion, «La Technique du vers et le rythme de la parole poétique», al seu *Le Poète et le prince: L'évolution du lyrisme courtois de Guillaume de Machaut à Charles d'Orléans*, Paris, PUF, 1965, pp. 427-455, i Karl Bartsch, «Die Reimkunst der Troubadour», *Jahrbuch für Romanische und Englische Literatur*, 1 (1859), pp. 171-197. També s'hi han realitzat alguns treballs digitals interessants en llengües oxítones, com mostra aquest informe: Lino Leonardi, «Pour une Grammaire de la rime, ou L'évolution d'un 'homophonaire' automatique», en *Métriques du Moyen Age et de la Renaissance: Actes du colloque international du Centre d'études métriques 1996*, Paris, L'Harmattan, 1999, pp. 317-329. No puc entrar en els estudis de rima en llengües paroxítones, però tampoc no em resistisc a citar el magnífic model digital de Remetca, l'inventari de testimonis de rima en la poesia castellana, codificats en TEI-XML: <<http://proyectorremetca.weebly.com/index.html>> [consulta: 15/05/2020].

Aquest article se centra sobretot en la tradició teòrica trobadoresca, però també dóna compte de teories del llatí i del francès medievals, que potser haurien influït en, o interactuat amb, la poesia trobadoresca-catalana. Deixaré de banda, per aquest motiu de manca de testimonis d'interrelació, altres tradicions europees, com ara la poesia toscana, la castellana, l'alemanya o l'anglesa. Sabem, per exemple, que la teoria poètica en vulgar és un dels temes en què s'enfoca Dante²; però la teoria i la pràctica trobadoresca-catalana no semblen interessar-se gens per aplicar rimes toscanes.

Com veurem, el lleonisme o lleonismitat (*leonisme* o *leonismetat* en occità) designa, segons els tractats medievals de la tradició trobadoresca, un tipus de rima *de pretz*, o rima rica, de vàlua superior a l'ordinària, en què participen almenys les dues últimes síl·labes. Això s'apreciava molt en llengües oxítones com l'occità, el català o el francès, en què predominen les paraules agudes. Les paraules femenines (és a dir, les no agudes, com sol passar en aquestes llengües amb els adjectius de terminació gramatical femenina), en ser lleugerament menys freqüents són, doncs, més apreciades en rima, més meritòries. El lleonisme, però, no exigeix que una rima siga femenina, per la qual cosa també es pot trobar aquest fenomen en rimes masculines. Per tant, com que el lleonisme no depèn del punt vocal tònic, lleonisme i rima femenina no són equivalents: totes les rimes femenines creen lleonisme, però no tots els lleonismes es produeixen en rima femenina.

Si la concordança fònica comença en la penúltima vocal plena de la paraula, la rima es classifica com a lleonismitat simple; si comença a la consonant anterior a la penúltima vocal completa, genera lleonismitat perfecta; i si comença en una síl·laba encara anterior, es considerarà lleonismitat plusquamperfecta.

A continuació es mostren alguns exemples d'aquests tres subtipus de rimes, extrets d'entre molts testimonis de poetes catalans dels segles XIV i XV:

Lleonismitat simple:

Jordi de Sant Jordi, poema 12: *vida-partida*, vv. 14-16 (-ida).

Ausiàs March, poema 61: *purament-comunament*, vv. 41-44 (-ament)³.

Lleonismitat perfecta:

Pere March: «Al punt com naix...»: *passa-trespasa*, vv. 8-13 (-passa); *scassa-acassa*, vv. 40-45 (-cassa).

² Hom no pot evitar preguntar-se què hauria pogut dir Dante sobre la rima de mèrit si hagués completat el seu pla per al *De vulgari eloquentia*; vid. Liber II. xiii. I.

³ *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle xv*, Martí de Riquer i Lola Badia (eds.), València, Tres i Quatre, 1984. En línia: <<http://www.riale.unina.it/164.9.htm>> [consulta: 15/05/2020]; Ausiàs March, *Poesia*, Pere Bohigas (ed.), Barcelona, Barcino, 2000. En línia: <<http://www.riale.unina.it/94.71.htm>> [consulta: 15/05/2020].

Próixida: ‘Pus que vos plai, domna, que res no us dia’: *creatura-dretura-natura*, vv. 25-27-28 (-tura, però quasi plusquamperfecta).

Ausiàs March, poema 13: *rompre-enterrompre*, vv. 22-23 (-rompre); *ofensa-defensa*, vv. 24-25 (-fensa)⁴.

Leonismitat plusquamperfecta:

Ausiàs March, poema 23: *invisible-visible*, vv. 42-43; poema 61: *descontenta-contenta*, vv. 21-24⁵.

Com *rompre-enterrompre* a l'exemple previ, aquests últims dos casos, a més de ser lleonismitat, també formen rims equívocs contrafets del tercer grup, un tipus pertanyent als rims diccionals, que estudeie en un altre treball⁶.

La irrellevància de la posició de la vocal tònica per a la classificació d'una rima com a lleonismitat, així com la idea de la consonança de dues síl·labes, sembla connectar el lleonisme amb la pràctica dels *versus leonini* llatins medievals; però la connexió només és parcial, com veurem⁷.

1. VERSUS LEONINI

No es coneixen els orígens del terme *versus leonini*, com reconeix Mateu de Vendôme a la seua *Ars poetica* (segle XII)⁸; tanmateix, la invenció n'era sovint atribuïda a un tal Leonius, Leoninus o Leo; potser el papa Lleó el Gran, o el monjo Lleó Marsicà. En tot cas, no s'ha trobat relació amb Lleó I, el creador d'un fenomen diferent, el *cursus leoninus*⁹.

⁴ Pere March, *Obra completa*, Lluís Cabré (ed.), Barcelona, Barcino, 1993. En línia: <<http://www.riale.unina.it/96.3.htm>> [consulta: 15/05/2020]; Gilabert de Pròixita, *Poesies*, Martí de Riquer (ed.), Barcelona, Barcino, 1954. En línia: <<http://www.riale.unina.it/139.19.htm>> [consulta: 15/05/2020]; Ausiàs March, Bohigas (ed.), *op. cit.* En línia: <<http://www.riale.unina.it/94.26.htm>> [consulta: 15/05/2020].

⁵ Ausiàs March, Bohigas (ed.), *op. cit.* En línia: <<http://www.riale.unina.it/94.26.htm>> [consulta: 15/05/2020] i <<http://www.riale.unina.it/94.71.htm>> [consulta: 15/05/2020].

⁶ *Vid. Las Leys d'Amors: redazione lunga in prosa*, Beatrice Fedi (ed.), Firenze, Edizioni del Galluzzo, 2019, p. 286, L.2, §54.12-14.

⁷ Es pot trobar un ventall de diferents aproximacions a la rima de la poesia llatina medieval en: Gilbert Dahan, «Notes et textes sur la poétique au Moyen Age», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age*, 47 (1980), pp. 171-239; Dag Norberg, *Introduction à l'étude de la versification latine médiévale*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1958; Hugh H. Davis, «The *De rithmis* of Alberic of Monte Cassino: A critical edition», *Mediaeval Studies*, 28 (1966), pp. 198-227; Alberico di Montecassino, *Breviarium de dictamine*, Filippo Bognini (ed.), Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2008; Giovanni Mari, «Poetria magistri Johannis anglici de arte prosayca metrica et rithmica», *Romanische Forschungen*, 13 (1902), pp. 883-965.

⁸ «Ratio nominis ignoratur», *Les Arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècles*, Edmond Faral (ed.), Paris, Champion, 1924, p. 166.

⁹ *Vid.* Carl Erdmann, «Leonitas zur mittelalterlichen von Kursus, Rhythmus und Reim», en *Corona Quernea: Festgabe Karl Strecker zum 80 Geburtstag Dargebracht*, Stuttgart, Hiersemann, 1952, pp. 15-28 (p. 16 sobre el *cursus leoninus*). *Vid.* igualment Georges Lote, *Histoire du vers français*, Paris, Boivin, 1951, vol. 2, p. 141; i Charles du Fresne Du Cange, *Glossarium*

Deixant de banda els obscurs orígens del nom, doncs, el fenomen en si resulta ser en principi diferent del de la tradició trobadoresca: molts testimonis coincideixen a definir els *versus leonini* com els que presenten rima entre el primer hemistiqui i el final d'un vers. Com diu l'anònim autor del *De cognitione metri* (c. 1200):

Leonini autem erunt [versi], si in eorum medio et fine eadem consonantia reperietur, hoc modo:

Musa, decens, *berna*, fulgent iam tempora *verna*,
Sol petit alta *poli*, tu pete grata *soli*.
Cernitur hac *dica*, mea quo letetur *amica*,
Totus mente *fluo*, captus amore *tuo*¹⁰.

La invenció dels *versus leonini* sembla haver tingut origen en alguns versos llatins clàssics en què el primer hemistiqui rima ocasionalment amb el segon; de vegades sols per asonància; en altres casos, amb total concordança tant de vocals com de consonants des de la vocal tònica; i sovint (tot i que no necessàriament) incloent-hi dues síl·labes completes. Aage Kabell observa que la forma lleonina es podria haver generat a partir de la freqüent connexió gramatical en poesia llatina clàssica entre elements del mateix sintagma escampats pel vers –per exemple en Ovidi *Her.* XIX. 199-200: «hic ego *ventosas* nantem delphina / per *undas* cernere non *dubia* sum mihi visa *fide*»– de manera que ocasionalment aquells apareixien just abans de la cesura i al final del vers, i així generaven rima, com en Ovidi *Ars Amat.* 1.59: «Quot caelum *stellas* tot habet tua Roma *puellas*»¹¹.

El que sí que veiem clarament en comú entre el *versus leonini* i la lleonimitat és la irrellevància de la posició de la vocal tònica de les paraules en rima, a la qual la teoria en llatí suma la indiferència que la vocal siga curta o llarga¹². De fet, en llatí medieval es fa rimar ocasionalment una paraula plana amb una d'esdrúixola. Per exemple, a la definició que en dóna Eberard l'Alemaný al seu *Laborintus* (on torna a aparèixer la idea que el vers lleoní degué de ser creat per algú de nom Leo), hi trobem rimant *avaritiae-simoniae* i *Ecclesia-via*:

mediae et infimae latinitatis, Niort, 1885, vol. 5: s.v. *Leonini versus*. En línia: <<http://go.uv.es/1Yf2MWQ>> (no es troba a <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>>) [consulta: 15/05/2020].

¹⁰ *Apud* Carl Erdmann, «Leonitas», *op. cit.*, pp. 19-20. Erdmann ofereix més exemples de definicions i comentaris sobre els *versus leonini* a les *artes versificatoriae* medievals, incloent-hi observacions com que aquests versos són *Leonini* perquè, com un lleó, la seua força radicaria en el pit (el final del primer hemistiqui) i la cua (final de vers).

¹¹ Jacobus Nicolai de Dacia, *Liber de Distinctione Metrorum*, Aage Kabell (ed.), Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1967, pp. 90-91.

¹² *Vid.* Dag Norberg, *Introduction*, *op. cit.*, pp. 46-47.

Sunt inventoris de nomine dicta Leonis
 Carmina, quae tali sunt modulanda modo:
Pestis avaritiæ durumque nefas simoniae
Regnat in Ecclesia liberiore via.
Permutant mores homines, cum dantur honores:
*Corde stat inflato pauper honore dato*¹³.

El fet que, al segle XII, la rima ja s'hagués integrat profundament en l'estructura dels gèneres poètics en llatí, sembla haver facilitat que els *versus leonini* s'emprassen pertot arreu, i que es cercassen nous reptes. Una mostra àmplia se'n troba en una antologia d'exemples de versificació molt complexa, compilada per Serló de Wilton (segona meitat del segle XII), i preservada en una còpia del segle XIII¹⁴: *Incipiunt versus magistri Serlonis de diversis modis versificandi, utiles valde cuique versificatori*. Aquesta, que Edmond Faral anomena «une sorte d'art poétique par exemples», ofereix *versus leonini* a bastament, com per exemple:

Parisius Paridi. Felix tua secula vidi;
 Infelix careo nunc Ganimede meo.
 Vulgus meudicum, nebulones, grex meretricum
 Turbaque lixarum te sine leta parum¹⁵.

Vegem ara una altra peça de la mateixa antologia, que sembla exemplificar una combinació de *versus leonini* i rima *caudata*:

Transit ver hominis, stat hiems, caput hoc, ea finis;
 His nota, notus in his, nunc homo, homo nunquam cinis.
 Principio metas sic continuat levis etas
 Ut res tam letas que seris, hora, metas¹⁶.

N'ofereixen exemples també altres tractats, com el *Liber de distinctione metrorum* de Jacob Nicolau de Dacia:

Viscera scrutatur mors, sanguine nec saciatur;
 Instat ploratus, dum premit vngue latus¹⁷.

¹³ Edmond Faral, *Les Arts poétiques*, op. cit., p. 362, vv. 705-710.

¹⁴ Edmond Faral, «Notice sur le manuscrit latin de la Bibliothèque Nationale n. 3718», *Romania*, 46 (1920), pp. 230-270.

¹⁵ Edmond Faral, «Notice», op. cit., pp. 255 i 259, vv. 1-4.

¹⁶ Edmond Faral, «Notice», op. cit., pp. 259-260, vv. 1-4. La rima *caudata* és la rima final de vers entre dos o més versos seguits (rima aparellada); versos que concorden per la cua, o *cauda*. Vid. per exemple aquesta definició del *Laborintus* d'Eberard l'Alemany: «Sunt caudata simili quae fine tenentur / Carmina, quae tali sunt modulanda modo: / Non lignis flamma, nec rebus cor satiari, / Praecipidum poterit in ratione pari. / Quod prosit, non quod deceat cupidus sibi quaerit; / Sic in eo vitae regula justa perit» (Faral, *Les Arts poétiques*, op. cit., p. 362, vv. 711-716). Com alguns altres tipus de versificació llatina, la rima *caudata* també se sistematitza a la tradició trobadoresca: vid. *Leys Fedi* (ed.), op. cit., p. 273, L.2 §35.

¹⁷ *Liber*, Kabell (ed.), op. cit., p. 132, vv. 397-398.

En conjunt, el segle XII llatí mostra un marcat gust per l'acumulació de rimes, de vegades com més millor, i així ocorre en aquests versos de Bernat de Morlas, en què els *versus leonini* apareixen sols com a rima interna, mentre la posició final del vers és ocupada per una diferent *rima caudata*:

Omni die, dic Marie, mea, laudes, anima,
eius festa, eius gesta, cole splendidissima¹⁸.

Ara bé, no a tothom agradava un ús tan invasiu de la rima. A la seua *Ars poetica*, Mateu de Vendôme opina que aquesta inflació de rimes és vana i ridícula:

... quae vesicae distentae possunt comparari, quae ventoso distenta sibilo sine venustate sonum distillans ex sola ventositate sui tumoris contrahit venustatem: scilicet, versus leonini, quorum venustas sicut ratio nominis ignoratur; in quibus quidam tibicines et imperiti in exercitio leonis morum maxime gloriantur¹⁹.

I Jofre de Vinsauf, tot i que més moderat en la seua crítica, declara a la *Poetria nova* que quatre paraules amb la mateixa terminació en un sol vers constitueixen vici i no mèrit:

Est color: omne quod est nimium res absque colore
Exitus est vocum similis quandoque decori;
Dedecet illum sic juncta frequentia vocum:
Infantes, stantes, lacrimantes, vociferantes.
Quatuor haec generant vitium²⁰.

L'exasperació davant de tals jocs d'artifici sonors no és rara entre autors de tractats; vegeu també què en diu Nicolau Tribí, qui n'aporta un exemple molt similar al citat de Bernat de Morlas:

... quia vehementia talis consonantie plus perturbat intellectum audientis quam delectet, quia tales consonantiae nimis vehementer veniunt, ita quod audiens ipse sufficienter non potest ipsas percipere nec sensum ipsarum intelligere; sed tamen maxima ratio posita est ex regulis precedentibus. Sed diceres tamen: sepius videmus carmina in quibus ponuntur pro consonantia dictiones in una sillaba, duabus vel tribus, ut in exemplo:

Maria, ros, dos, flos vernans pietatis,
tu pia, dya, via summe bonitatis,
sis adiutrix et nutrix, que tutrix paupertatis, etc.

¹⁸ Apud Dag Norberg, *Introduction*, op. cit., p. 45.

¹⁹ A la seua *Ars poetica*, part III: Edmond Faral, *Les Arts poétiques*, op. cit., p. 166 no. 43.

²⁰ Edmond Faral, *Les Arts poétiques*, op. cit., p. 256, vv. 1936-1939.

In istis consonantiis ponuntur dictiones monosyllabe, dissillabe et trisillabe, in quibus tamen dictatores nihil aliud pretendunt nisi rithmum: ad istud persolvendum dictatores possunt aliquando dicere quod corollarium sit intelligendum in rithmis simplicibus, scilicet non compositis; sed ista versio non valet, quia tales consonantie ita bene formari possent in rithmis simplicibus sicut in compositis²¹.

Malgrat aquestes prevencions contra els abusos en la rima dels *versus leonini*, aquesta es va escampar fins més enllà de les obres literàries, i s'emprà rutinàriament fins i tot en subscripcions diplomàtiques fetes per clergues, notaris i escrivans. A la Corona d'Aragó se'n troben mostres almenys des del segle XI, on s'aplica tant asonància com concordança de dues síl·labes, completes o no, com veiem en aquesta selecció (any entre parèntesis) de subscripcions transcrits per Josep Trenchs:

Signum Raimundi Riera, iudicis dati domino abbate Sancti Cucuphatis (1032). Ennecus viva tamen qui scripsit tale notamen (1085). Hoc ego Raimundus confirmo scriptus rogatus signo (1181). Hoc scriptum signo Raimundus corde benigno (1169). Hoc ego sub signo Raimundus federa signo (1173). Vitalis scriptis subscribens annuit istis (1227)²².

Els exemples més antics d'aquest ús diplomàtic semblen predatar el més antic tractat conservat esmentant els *versus leonini*, que és l'*Ars dictandi* d'Enric Francigena (c. 1121-1124):

Mos est *stultorum* reprehendere acta *bonorum*.

Rithmus est, quando pares sillabe sunt consonantia et Leonitate, verbi gratia:

Creatori *creatura*
Benedicat mente *pura*

et multis aliis modis. Utrumque, quando est ibi metrum et rithmus, ut hic:

Ordo *monasticus ecclesiasticus* esse solebat.

Hic enim est mensura pedum et consonantia cum Leonitate²³.

²¹ Giovanni Mari, *I trattati medievali di ritmica latina*, Milano, Hoepli, 1899, pp. 97-98, vv. 108-121.

²² Josep Trenchs, «La rima leonina y las suscripciones documentales catalanas (siglos XI-XIII)», en *Miscel·lània Sanchis Guarner*, Barcelona-València, PAM, 1992, vol. 3, pp. 327-350. Subscripcions citades, per ordre: pp. 347, 348, 339, 338, 339, 338.

²³ Carl Erdmann, «Leonitas», *op. cit.*, p. 22.

Aquest passatge presenta als nostres ulls cert nivell d'ambigüitat: sembla que la *leonitas* s'aplica tant a rima interna com a versos curts apariats, és a dir, a la *rima caudata*. Però de fet, la frontera originària entre *leonitas* i *caudata* sembla en si vaga; també les rimes de les subscripcions diplomàtiques (on trobem estructures semblants a l'exemple «Creatori...») sonen igual tant si s'escriuen els dos hemistiquis seguits com si apareixen l'un sota l'altre formant-hi dos versos; en aquell primer estadi, doncs, no se n'especifica una distinció clara.

2. LEONISME / LEONISMETAT

Tornem ara al concepte trobadoresc de lleonisme o lleonismitat. Aquest terme és el predominant en la majoria de tractats poètics, especialment al grup dels que reproduïxen ben directament les *Leys d'Amors*, i que són les obres de més influència teòrica en aquesta tradició²⁴. I, tot i que s'ha establert que els tractats poètics occitans segueixen el model dels llibres escolars llatins²⁵, el lleonisme, com veurem, denota un fenomen de rima diferent dels *versus leonini*.

Això no vol dir que la *leonitas* no s'apliqués també a la poesia en vulgar; al contrari, podem trobar-ne exemples ja al segle XIII en la tradició catalana. El trobador Cerverí de Girona (...1259-1285...), que tenia una formació cultural significativa²⁶, sovint fa ús a les seues composicions dels *versus leonini*, així com d'altres estructures complexes pròpies de models de rima llatina; per exemple aquests:

Un bo vers agra obs a far enans
que·l jorn fers mi fos props qui·n sobta mans²⁷

Un dels usos de la *leonitas* més extrems per part de Cerverí (en un estil similar al de les rimes de Bernat de Morlas) es pot veure en aquesta peça, que hauria horroritzat els de Vendôme, Vinsauf i Tribí:

Tans affans pesans e dans tan grans
d'amor

²⁴ Per a un panorama general *vid.* Simon Gaunt i John Marshall, «Occitan Grammars and the Art of Troubadour Poetry», en Alastair Minnis i Ian Johnson (eds.), *The Cambridge History of Literary Criticism*, Cambridge, Cambridge UP, 2005, vol. 5: *Vernacular Critical Traditions: The Late Middle Ages*, pp. 472-495.

²⁵ *Vid.* Douglas Kelly, *The Arts of Poetry and Prose*, Turnhout, Brepols, 1991, pp. 146-179. *Vid.* així mateix Geneviève Brunel-Lobrichon, «La Formation des troubadours, hommes de savoir», en *Église et culture en France méridionale (xiie-xive siècle)*, Toulouse, Privat, 2000, pp. 137-148.

²⁶ *Vid.* Miriam Cabré, *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*, London, Tamesis, 1999; i Miriam Cabré, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona/Palma, UB/UIB, 2011.

²⁷ *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Martín de Riquer (ed.), Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947; poema 64, p. 187, vv. 1-2.

ay ses jay, qu'esmay e glay me fay,
 don plor;
 car del clar cors car no·m par m'enpar, c'amar
 me fay ses dar douçor.
 Las! Tan pas mal pas c'al vas anas, atras
 no·m trayray per temor²⁸.

Com hem dit, però, el fenomen de la lleonismitat és un altre, i Cerverí, com els altres trobadors clàssics, el practica a bastament emprant sovint rimes femenines, com ocorre a la seua estampida segona, tota en rima femenina; i fins i tot en les seues moltes composicions en cobles unisonants (com a la famosa alba «Axi com cell c'an an erra la via», que presenta les rimes A i B en *-ia* i *-ura*). Cerverí també aplica lleonismitat a rimes masculines, com passa al seu poema 71, amb parelles com *covinenz-avinenz*, *sazos-razos*, o *autamenz-saviamenz*²⁹. El de Cerverí no és cas únic; la pràctica de la lleonismitat entre els trobadors clàssics és freqüent, i fàcilment observable. Però ací ens centrarem a veure què en diu la teoria corresponent.

És ben sabut que les *Razos de trobar* de Ramon Vidal de Besalú (escrites entre 1190 i 1213) és el tractat més antic conservat, tant de poesia en vulgar com d'una gramàtica de llengua romànica. Com a tal, se centra a ensenyar gramàtica occitana a aprenents de trobadors, i, almenys en la versió que ha sobreviscut, no toca el tema dels tipus de rima.

Per tant, per a trobar referències a la *leonismitat* en tractats, ens cal esperar al segle XIV, quan es van escriure la majoria dels manuals conservats: els dos tractadets de Ripoll (Ripoll 1 i Ripoll 2), la *Doctrina d'acort* de Terramagnino de Pisa, les *Regles de trobar* de Jofre de Foixà, l'anònima *Doctrina de compondre dictats*, el *Mirall de trobar* de Berenguer d'Anoia, la primera versió en prosa de les *Lays d'Amors*, la versificació usualment coneguda com *Flors del gai saber*, el *Compendi* de Joan de Castellnou, el *Doctrinal de trobar* de Raimon de Cornet (incloent-hi les devastadores glosses de Castellnou al treball de Cornet), la segona versió en prosa de les *Lays d'Amors*, el *Torcimany* de Lluís d'Averçó, i el *Diccionari de rims* de Jaume March.

No tots aquests textos, però, toquen els tipus de rimes, i, dels que ho fan, no tots esmenten específicament la *leonismetat* o *leonisme*. Ací ens limitarem, doncs, als que sí que ho fan, que classificarem, segons com conceben la lleonismitat, en tres grups: (1) versions de les *Lays d'Amors*; (2) obres emparentades amb les *Lays*; (3) obres excèntriques.

Al centre de tots hi ha el nucli d'obres format per la primera i més llarga versió de les *Lays d'Amors* (ja que el manuscrit de l'altra, més

²⁸ *Obras*, Riquer (ed.), *op. cit.*, poema 102, p. 289, vv. 1-8.

²⁹ *Obras*, Riquer (ed.), *op. cit.*, respectivament: estampida: poema 25, pp. 68-70; alba: poema 20, pp. 51-52; poema 71: pp. 203-204, vv. 1-7, 2-3 i 16-19.

tardana i més curta, està deturpat, i la part que ens interessa hi manca), les *Flors* (això és, la versió versificada de les *Leys*), el *Compendi* i el *Torcimany*, tots els quals presenten la *leonismetat* d'una manera consistentment similar. Per a aquest grup, citaré de la primera versió de les *Leys*, referint-me en notes als passatges equivalents de la resta de textos del grup³⁰.

Després passaré a tres altres obres (grup 2), molt relacionades amb les ja citades en la seua perspectiva de la lleonismetat: el *Doctrinal* de Cornet, el *Mirall de trobar* d'Anoia, i la més tardana *Art de trobar* de Jaume d'Olesa. El panorama acabarà amb els ítems més excèntrics (grup 3): Ripoll 2 i el *Llibre de concordances* de March.

2.1. Versions de les Leys d'Amors

Les *Leys d'Amors* classifiquen els tipus de rima en quatre grups específics: *rims estramps*, *acordans*, *ordinals* i *diccionals*. *Leonisme/leonismetat* cau dins els *rims acordans*. Aquests darrers no són definits explícitament, però *acordansa* és una paraula freqüent a les *Leys*, on s'empra sempre per a referir-se a quan el mateix so o sons són compartits per

³⁰ La major especialista en la família textual de les *Leys d'Amors* és Beatrice Fedi, qui acaba de publicar la seua nova edició de la primera versió, la llarga, que tot just m'ha donat temps d'incorporar, i de la qual cite. El grup de texts de les *Leys* presenta un laberint d'interrelacions que fa molt difícil la seua datació precisa. Es considera (emprant la terminologia de Fedi) que el testimoni T7 (Fedi) reflexa *LdA1*, la versió més antiga i més extensa; després hi ha un altre testimoni de *LdA1*, B13 (Gonfroy), apògraf (però només en part deutor) de T7 i la versió en vers B239 (Anglade), referida usualment com a *Flors*; i finalment T6 (Anglade), que reflexa *LdA2*, la segona versió en prosa, més breu, escrita en 1356. Aquestes en són les referències: **T7** (citad com a *Leys*): *Leys*, Fedi (ed.), *op. cit.*; **B13**: Gérard Gonfroy, *La Rédaction catalane en prose des 'Leys d'Amors': Édition et étude des trois premières parties*, 2 vols. [tesi doctoral], Université de Poitiers, 1981; **B239**: *Las Flors del Gay Saber*, Joseph Anglade (ed.), Barcelona, IEC/Fundació Patxot, 1926; **T6**: *Las Leys d'Amors: manuscrit de l'Académie des Jeux Floraux*, 4 vols., Joseph Anglade (ed.), Toulouse, Privat, 1920. A aquests textos se n'han d'afegir dos més: el *Compendi* de Castellnou, que és anterior a *LdA2* i reflecteix encara una altra versió, avui perduda, de les *Leys*: Joan de Castellnou, *Compendis de la conexença dels vicis que s'podon esdevenir en los dictats del Gay Saber*, Paolo Maninchedda (ed.), Cagliari, Cooperativa Universitaria Editrice Cagliaritan, 2003; i l'últim testimoni del grup: «*Torcimany*» de Luis de Averçó: *tratado retórico gramatical y diccionario de rimas, siglos XIV-XV*, 2 vols., José María Casas Homs (ed.), Barcelona, CSIC, 1956. En aquesta secció, cada testimoni serà referit així: T7: Fedi; B13: Gonfroy (vol. 2); B239: *Flors*; *Compendi*; i *Torcimany* (vol. 2). Pel que fa a T6, es dona la circumstància que la secció dedicada a la *leonismetat* és absent per estar el manuscrit deturpat. Sobre les embolicades relacions entre aquests textos *vid.* algunes publicacions de Beatrice Fedi: «Joan de Castellnou, *Compendi I: osservazioni sulla struttura e le fonti*», en *Storia, tradizione e critica dei testi: per Giuliano Tanturli*, Isabella Becherucci i Concetta Bianca (eds.), Lecce, Pensa Multimedia, 2017, pp. 81-105; «Per un'edizione critica della prima redazione in prosa delle *Leys d'Amors*», *Studi Medievali*, 40 (1999), pp. 43-118; «Il canone assente: l'esempio metrico nelle *Leys d'Amors* fra citazione e innovazione», *Quaderni di Filologia Romanza*, 14 (1999), pp. 159-186; «Le *Leys d'Amors* ed il *Registre de Galhac*: frammenti di una tradizione 'extravagante'», *Medioevo e Rinascimento*, 12 (1998), pp. 183-204. *Vid.* també Alfred Jeanroy, «Les *Leys d'Amors*», en *Histoire littéraire de la France. Vol. 38*, Paris, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1949, pp. 139-233.

diferents paraules. Per tant, el grup dels *rims acordans* se centra en quants sons idèntics es donaran entre paraules en rima. Hi són presentats set tipus d'*acordans*, dels quals explicarem més en detall la *leonismetat*:

1) *Rim sonan bord*: asonància, com es diria ara fent ús del terme poètic castellà, més general avui dia: *temps-ferms* o *granda-Fransa*. Considerada defectuosa³¹.

2) *Rim sonan leyal*: rima entre paraules agudes, concordant des de la vocal plena: *gen-ven* o *toc-loc*. Aquesta és la mínima necessària per a considerar-se rima correcta, i no té mèrit especial³².

3) *Rim consonan bord*: paraules no agudes que tenen en comú sols l'última síl·laba: *abrandatuda*. Considerada defectuosa³³.

4) *Rim consonan leyal*: rima entre paraules agudes, en què la concordança fònica inclou la consonant precedint la vocal tònica; generalment s'entèn com la concordança de l'última síl·laba completa: *amon-mon*, *forfag-fag*. Aquest tipus admet una *consonansa contrafacha*, que aconseguix el mateix efecte de la suma de dues paraules: *tant es-cortes*³⁴.

5) *Rims leonismes simples*: rima entre paraules, tant agudes com no, en què la concordança comença a la penúltima vocal plena: *natura-noyridura* o *Gastos-bastos*. Aquest tipus també inclou un *simple leonisme contrafag*, que aconseguix el mateix efecte amb la suma de dues paraules. Així s'expliquen els tipus 5 i 6:

E devetz saber que nos havem doas manieras de leonismetat, so 's
assaber simpla e perfiecha.

Ve·us ysshemple de leonismetat simpla ab accen greu:

Si be pot mays soen natura,
Segon rigor, gue noyridura
Per equitat mantas [vetz] obra,
En tant que noyrimens la sobra.

³¹ Fedi, p. 263, L.2 §24-25; Gérard Gonfroy, pp. 81-82, §127-129; *Flors*, p. 55, vv. 1759-1768; *Compendi*, p. 156 vv. 30-32; *Torcimany*, pp. 8-11 § 8-10 (que és sempre la versió més detallada).

³² Fedi, pp. 264-265, L.2 §26; Gonfroy, pp. 82-83, 129; *Flors*, p. 55, vv. 1769-76; *Compendi*, pp. 152-156, §, 70-71; *Torcimany*, pp. 5-8 § 7 i, pp. 11-10.

³³ Fedi, p. 266, L.2 §28; Gonfroy, pp. 84-85, §130-131; *Flors*, pp. 55-56, vv. 1776-1786; *Compendi*, p. 156, vv. 30-32; *Torcimany*, vol. 2, pp. 13-15, § 14-15.

³⁴ Fedi, pp. 266-267, L.2 §29; Gonfroy, p. 85, 131-132; *Flors*, pp. 55-56, vv. 1787-1796; *Compendi*, pp. 155-156, §, 72; *Torcimany*, vol. 2, pp. 11-13 § 11-13.

Ayssi meteysh quo simpla leonismetatz se fay ab accen greu, en-ayssi meteysh se fa ab accen agut, segon qu'om pot vezer en aquest ysshample.

Tant prozamens feric Gastos
De lansas, massas e bastos,
Que passec los autres guerriers
E·ls fe remaner totz derriers.

{Simple leonisme contra fag havem per esta maniera.

Yeu no·y vey als.
Mas qu'es leylals}³⁵.

6) *Leonismetat perfiecha*: en aquest tipus de *leonismetat*, la concordança fònica comença a la consonant que precedeix la penúltima vocal plena, com en *vida-covida*:

...cove que tractem de leonismetat perf[e]cha. e pauzam aytal ysshemple ab accen greu.

Ve·us la corona de vida
Qu'e[n] la crotz totz nos covida.
Ve·us cel que sa patz nos dona
E·ls pecatz del mon perdona.

Ysshamens se pot far ab accen agut aytals perfiecha leonismetatz. segon qu'om pot vezer en aquest ysshemple.

A l'[arma dona sanetat]
Qui fug a tota vanetat³⁶.

I segueix una definició amb diferenciació entre la simple i la perfecta, en què s'explicita que la clau depèn de si la consonant prèvia a la penúltima vocal plena és comuna o no; o, si en una de les dues paraules la penúltima vocal plena no té en si cap consonant davant (és *franca*, 'lliure'), i la rima es completa amb una paraula prèvia, cosa també meritòria, però que fa lleonismitat contrafeta i no perfecta:

Entre leonismetat e sonansa e consonansa es aytals diferensa, quar sonansa e consonansa se fan per una vocal e leonismetatz se fay

³⁵ Fedi, pp. 267-268, L.2 §30.3-9; Gonfroy, p. 86, 133-134; *Flors*, p. 56, vv. 1797-1810; *Compendi*, pp. 158-159, § 73; *Torcimany*, vol. 2, pp. 15-18 § 16-20.

³⁶ Fedi, p. 268, L.2 §30.10-13; Gonfroy, p. 86, 135-136; *Flors*, p. 56, vv. 1811-1822; *Compendi*, pp. 159-163, § 74; *Torcimany*, vol. 2, pp. 18-19, § 21-24. En efecte, els exemples citats al fragment, a més de formar lleonismitat constitueixen també, vistos com a rims dictionals, rims equívocs contrafets del primer tipus (Fedi, p. 286, L.2 §54).

tostemps per doas vocals. Encaras es diferencia entre simpla leonismetat e perfeicha, quar jaciayso que cascuna se fassa [en] respieg de doas vocals, pero la simpla [vol] tostems denan la primera vocal de las dichas doas diversas letras, {o que la dicha vocals sia franca e l'autra vocals de l'autre mot son pario haia la consonan denan ses meia, coma *obra* e *sobra*. Tot cant se sec a prop las dichas vocals de las sillabas finals deu esser acordan en simpla et en perfeicha ses re variar, si no en la manera dicha en sonansa leyal, mas la perfeicha vol unas meteyshas le}tras {denan la dicha primera vocal}. Et entendem d'aquelas letras que s'aiusto ses tot meia am la dicha primera vocal segon ques ayso pot cascuz vezer per los yssh[e]mples des[sus pauczatz] {quar am meia no seria perfeicha [rima mas contrafacha], quar am a se'n rima: *mant asta / me tasta, pren la sarga / no s'arga*. [Et] aytals equivocz contrafagz pendem per leonisme perfieg contrafag e aco per veray} ³⁷.

7) *Rim mays perfieg leonisme*: aquesta implica la concordança de tres síl·labes, o més; no hi queda clar si la concordança pot començar a l'avantpenúltima vocal plena (cas en el qual un dels exemples donats per a *leonismetat perfeicha*, *sanetat-vanetat*, cauria en la categoria de *mays perfeicha*), o si ha de requerir l'avantpenúltima síl·laba sencera, incloent-hi la consonant prèvia (o consonants prèvies) a la vocal plena:

...quar algunas vetz troba hom doas dictios que no sol[amen] sacordan en doas sillabas, ans o fan be en tres et en mays, segon qu'om pot aysshi vezer, jaciayso qu'om [los] puesca apelar, qui's vol, rim mays perfieg leonisme.

So don le cors pren no[y]ridura.
Lo fay tornar en poyridura ³⁸.

És significatiu, tanmateix, que l'autor o autors de les *Leys* sols enuncien aquesta lleonismetat plusquamperfecta de manera reticent, després de declarar que una lleonismetat és lleonismetat sense importar quantes síl·labes de més hi haja en comú, mentre n'hi haja almenys dues:

E pauczatz que doas dictios haian motas acordansas entre lor, deguna d'aquelas no fa nombre cant a leonismetat, si no las doas derrieras; ni de pus hom no cura... ³⁹

La reticència expressada en «de pus hom no cura», present a T7 (Fedi) i B13 (Gonfroy), no apareix als altres testimonis conservats del grup

³⁷ Fedi, pp. 168-169, L.2 §30.14-18; Gonfroy, p. 87, 136; *Flors*: absent; *Compendi*, pp. 162-163, § 74; *Torcimany*, vol. 2, pp. 18-19 § 21-24.

³⁸ Fedi, p. 169, L.2 §30.19-20; Gonfroy, p. 87, 136; *Flors*, p. 56, vv. 1823-1826; *Compendi*, p. 161, §, 74; *Torcimany*, vol. 2, pp. 20 §-26.

³⁹ Fedi, p. 169, L.2 §30.19; Gonfroy, p. 87, 136; *Flors*: absent; *Compendi*, pp. 162-163, § 74; *Torcimany*, vol. 2, pp. 18-19, § 21-24.

(*Flors, Compendi i Torcimany*), que llisten *leonismetat mays perfiecha* de la mateixa manera que els altres tipus de *leonismetat*. A banda això, les definicions i els exemples de *leomismetat* es presenten i classifiquen amb les mateixes paraules, o quasi, en tots els textos del grup de les *Leys*.

Més exemples de *leonisme* es troben a la secció de les *Leys* dedicada als tipus de cobles. Aquesta secció inclou exemples de cobles *simple leonisma* i *perfiecha leonisma*, basades en paraules paroxítones («amb accen lonc») o bé oxítones («amb accen agut»); això és, cobles senceres construïdes sobre el *leonisme*:

[De cobla simple leonisma amb accen lonc.

Si be pot mays soen natura.
 Segon rigor que noyridura.
 Per equitat mantas vetz obra.
 En tant que noyrimens la sobra.
 Bos noyrimens donx not escape.
 Que naturals vicis not rape.

[De] cobla simple leonisma amb accen agut.

Tant prozamens feric Gastos
 De lansas, massas e bastos,
 Que passec los autres guerriers
 E·ls fe remaner totz derriers.
 Valens homs fo, certz e pauzatz,
 Per que·s tanh que sia lauzatz.

[De] cobla perfiecha leonisma amb accen lonc.

Ve·us la corona de vida
 Qu'en la crotz totz nos covida.
 Ve·us cel que sa patz nos dona
 E·ls pecatz del mon perdona.
 Ve·us cel que greu mort suferta
 E fa de son cors uferta
 Per nos menar en [l'altisme],
 Qu'avem pres lo Sant Batisme.

[De] cobla perfiecha leonisma amb accen agut.

Dona·m plor e contricio,
 Senher Dieus, am devocio,
 Quar ples soy de gran vanetat
 E no puesc trobar sanetat
 Si vos no·m donatz guerimen,
 Don tota res pren noyrimen⁴⁰.

⁴⁰ Fedi, 297-98, L.2 §67-70; Gonfroy, i: 114-115, 176-179; Castellnou: absent; *Flors*:

La doctrina de les *Leys* va continuar sent aplicada en català tot al llarg del segle XV, quan els *rim*s *leonisme* són molt usuals. Un testimoni del primer terç del segle XV es refereix a un determinat sirventès dient que compleix els *preceptes retoricals* de la *leonismitat simpla d'accent greu*, això és, de paraules planes⁴¹.

2.2. Obres emparentades amb les Leys

Ens traslladem ara a manuals poètics externs al grup de les *Leys*. Molt més breu, però conformant-se a la idea de *leonisme* de les *Leys*, és el *Doctrinal* de Raimon de Cornet, escrit en 1324 i conservat en una còpia que inclou glosses molt crítiques efectuades per Joan de Castellnou. Aquest, per una vegada en la vida, no té res a afegir a la breu enunciació que fa Cornet de la definició de *leonisme* (paraules de Cornet en cursiva):

Set noms de rimas so.

Hoc, o mays de .xxxv., los qals tots atrobarets per orde nomnats ez eysshemplificats en las *Leys d'amors*. E devets saber que hom pot dir rim o rima, que lunha diferencia no hi fam.

Le primiers consonans

Que deu esser semblans

La derriera vocals

Ez en apres tot l'als

Consonans es aguts

Cum volens e volguts.

Consonans, so's saber, leylals, qar consonans bord(o)s es lonc o greus.

Leonismes consona

Penultimas, puy's dona

La fis d'una semblanza

*La regla n fay proanza*⁴².

absent. *LdA2* l'esmenta a l'índex del manuscrit (referint al fol. cvii), però, igual que ocorre amb la *leonismetat* (referint al fol. xcvi), la secció no es conserva perquè el manuscrit és deturpat.

⁴¹ Biblioteca de Catalunya, mss. 7 i 8, *Cançoner Vega-Aguiló*, ff. 98r-100r: «Sirventesch, preceptes retoricals observant per leonismitat simpla d'accent greu»; *vid.* Albert Tomàs, «El sirventès en la poesia catalana dels segles XIV-XV: un catàleg», *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 5 (2018), pp. 71-114, § no. 8. En línia. DOI: <http://dx.doi.org/10.7203/MCLM.5.12285>. Aquest poema de Joan Ramon Ferrer ofereix rimas de *leonismetat simpla*, però també moltes de *leonismetat perfiecha*, com *ruinosa-penosa* (vv. 22-23), *malesa-vilesa* (vv. 30-31), *diria-poria* (vv. 33-36), i encara algunes lleonismitats més extenses, incloent-hi *commetre-om metre* (vv. 38-39), exemple de *leonisme (contrafag) mays perfiegz*. Sobre aquest poema *vid.* Miriam Cabré, «El saber de Joan Ramon Ferrer», en *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV)*, Lola Badia, Miriam Cabré i Sadurní Martí (eds.), Barcelona, Curial/PAM, 2002, pp. 227-258 (pp. 242-252). Text també en línia: <<http://www.riac.unina.it/63.1.htm>> [consulta: 15/05/2020].

⁴² Joan de Castellnou, *Obres en prosa*, Josep M. Casas Homs (ed.), Barcelona, FSVS, 1969, p. 194, vv. 353-362.

El breu *Mirall de trobar* de Berenguer d'Anoia (sense data, possiblement anterior a les *Leys*⁴³) ofereix una perspectiva prou similar a la del grup de les *Leys* en aquest punt. Tanmateix, a diferència d'aquests textos i del manual de Cornet –tots els quals dediquen un apartat específic als tipus de rimes–, el *Mirall* només esmenta unes poques formes de rima, i de passada, dins la secció de colors retòriques, sense distingir aquelles d'aquestes. Per exemple, Berenguer presenta una mostra del que les *Leys* anomenen *rims equivocs leyals* (rima d'homònims), però els presenta com a *annominatio* («agnominacio»)⁴⁴. La barreja de tipus de rimes amb elements retòrics no ocorre mai al grup de les *Leys*. Això és el que diu el *Mirall* de la *leonismetat*:

La quarta part es de colors retoriques, que son posades en ornament o en abellimenç de dictats, ço es en versificar o en rimar, o en trobar cançons o verses, car enaxi con hom abeylex vestiments o qualsque obres vos vullats, per colors diverses són abellits e honrats dictats per diverses colors, de les quals és la primera aquesta:

La primera e la pus cominal es dita leonismetat, que vol dir aytant com dues diccions o mots han en la fi de la rima dues sillabes semblants en llur consonacio o en llur veu, axí com qui digues *amistança honrança benanança malenança*... semblants a aquests; per que no us hi cal allegar actor, que cascu o conex molt bé e leu, e cant pot, s'esforça d'usar de aytal color⁴⁵.

Com veiem, Berenguer d'Anoia comprèn la idea de lleonismetat («dues sillabes semblants en llur consonacio o en llur veu», ll. 590-91), però, com que només hi dóna exemples de paraules planes, no podem saber si també classificaria rimes de dues síl·labes en paraules agudes (*bastos-Gastos*) com a lleonismetat. I Anoia tampoc hi distingeix tipus diferents dins la lleonismetat. La seua observació més interessant, a la meua manera de veure, és que la lleonismetat era ben coneguda entre els trobadors, i que tothom s'esforçava per emprar-la.

En la mateixa categoria d'obres que no pertanyen al grup de les *Leys* però que tampoc n'estan gaire apartades, hem d'incloure-hi el text més modern conservat de teoria poètica trobadoresca, que data de ben entrat el segle XVI: l'*Art nova de trobar* de Francesc d'Olesa (c. 1538). Malgrat els centenars d'anys transcorreguts des de l'època dels trobadors clàssics, Olesa seguia conscient de la classificació bàsica de rimes que havien descrit les *Leys*, tot i que l'esmenta d'una manera molt abreujada i mancada. Entre els *rims acordans*, distingeix *rims sonants*, *consonants* i *lleonismes*. Tanmateix, els significats que els atribueix apareixen

⁴³ Vid. Simon Gaunt i John Marshall, «Occitan Grammars», *op. cit.*, p. 484.

⁴⁴ Berenguer d'Anoia, *Mirall de trobar*, Jaume Vidal Alcover (ed.), Palma/Barcelona, UB/UIB, 1984, p. 132, ll. 616-617.

⁴⁵ *Mirall*, Vidal (ed.), *op. cit.*, pp. 130-132, ll. 580-596 (amb la meua puntuació).

biaixats: en la categoria de *rims sonans* classifica només «aquells qui acaben en una mateixa vocal d'un mateix accent, agut o greu, així com *pa, matà, veure, pebre*»⁴⁶. En aquest exemple podem veure que s'inclou la *sonança borda (veure-pebre)*, i no s'hi esmenten rimes entre paraules agudes acabades en consonant.

Olesa, a la seua definició, limita el terme *lleonisme* al que les *Leys* denominen *leonismetat perfecta* –això és, consonància de dues síl·labes completes (*complides*)–, i es refereix a la *leonismetat mays perfecta* com a *lleonisme lleial*:

Lleonisme és major consonància, ço és quant la consonància és en dos o més síl·labes complides, així com *dóna, perdona, redona, vida, convida, paraire, donaire, victòria, transitòria, nodridura, podridura, consonància, concordància*; i aquesta i la precedent consonància són les que es diuen lleials⁴⁷.

Observeu que un dels exemples que hi *dóna, paraire-donaire*, no obeeix a la seua pròpia definició, ja que la consonant prèvia a la vocal de la penúltima síl·laba no concorda, i per tant l'exemple hauria d'anar al següent grup –a no ser que Olesa imaginàs, contra raó, aquestes paraules com a esdrúixoles i no planes.

El que les *Leys* anomenen *leonismetat simpla*, Olesa ho assimila als *rims consonants*, un terme que també aplica a la *sonança leyal* de les *Leys*, és a dir, a la rima bàsica entre paraules agudes.

Rims consonants són aquells los quals tenen una mateixa vocal d'un mateix accent en l'última o antepenúltima síl·laba ab les mateixes lletres après de la vocal, o antes si la síl·laba fineix en vocal; així com *parada, vegada, bella, vella, vindrà, sabrà, mostra, nostra, fems, temps*, i advertiran que la *p* no muda lo so i així no fa la rima borda i açò notaran en altres semblants diccions, com *hams, camps*⁴⁸.

És, de tota manera, admirable que més dos segles després de les *Leys*, a la segona meitat del xvi, en la societat dels Àustries i amb les modes de planta castellana de l'època, Olesa encara done testimoni de la memòria (tot i que ja fragmentària) de les normes trobadoresques.

⁴⁶ Francesc d'Olesa, *Art nova de trobar*, Jaume Vidal Alcover (ed.), Palma/Barcelona, UB/UIB, 1986, p. 89, ll. 249-251.

⁴⁷ *Art nova*, Vidal (ed.), *op. cit.*, pp. 89-90, ll. 260-266.

⁴⁸ *Art nova*, Vidal (ed.), *op. cit.*, p. 89, ll. 253-260.

2.3. Obres excèntriques

Dediquem-nos ara als manuals poètics més allunyats de les *Leys*, i en primer lloc a Ripoll 2; això és, al segon tractat inclòs al ms. Ripoll 129 (copiat a la primera meitat del segle XIV)⁴⁹, que esmenta unes *rimes leonines*, però aplica aquesta etiqueta a un fenomen totalment diferent:

Rimes leonines son can la primera e la quarta s'acorden e les dues del mig, axi con en aquela dança qui diu:

Merce prey vos vença
E franc' humiltatz,
Domna, que·m fassats
Del greu mal guirença⁵⁰

L'autor de Ripoll 2, per tant, aplica el terme *leonines* a un tipus de *rims ordinals* (rima combinatòria) classificat a les *Leys* com *rims crozatz*⁵¹. El coneixement dels gèneres poètics trobadorescos de l'anònim autor d'aquest manual és molt irregular; ja va observar Marshall que els seus pitjors errors apareixen justament a la secció referent a les rimes⁵². En tot cas, Ripoll 2 mostra conèixer l'expressió *rimes leonines*, tot i no saber-ne prou com per encertar-ne la caracterització, i malgrat el fet que el mateix manuscrit que conserva aquest tan breu tractat⁵³ també conté nombroses peces de poesia trobadoresca catalana que inclouen molts exemples de rimes de dues síl·labes, com per exemple aquestes: *trenchalencha* (poema I, vv. 11-13), *reversa-perversa* (poema XIX, vv. 4-6), *pari-esclari* (poema X, vv. 4-6), *ventura-escura* (poema XIV, vv. 1-3)⁵⁴.

Però el tractat més atípic respecte de la tradició trobadoresca és, sense dubte, el *Llibre de concordances* de Jaume March, també conegut com *Diccionari de rims*, que data de 1371. Malgrat que March coneixia bé Lluís d'Averçó, l'autor del *Torcimany* (una de les obres del grup de les *Leys*, com hem vist), el text de March és molt diferent del d'Averçó, tant en la concepció i exposició dels tipus de rimes com en la seua presentació. El seu repertori de rimes en llistes és totalment diferent del de les *Leys*, i ben al contrari prefigura, d'una manera molt cridanera, certs *traités de seconde rhétorique* francesos del segle XV amb la mateixa estructura.

⁴⁹ Vid. *The «Razos de trobar» of Raimon Vidal and Associated Texts*, J. H. Marshall (ed.), Oxford, Oxford UP, 1972, pp. lxxviii-lxxix, xcvi-xcvi i 101-105.

⁵⁰ *Razos*, Marshall (ed.), *op. cit.*, p. 88, vv. 113-118.

⁵¹ *Leys*, Fedí (ed.), *op. cit.*, p. 274, L.2 §38.

⁵² *Razos*, Marshall (ed.), *op. cit.*, p. xcvi.

⁵³ Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, fons de Ripoll, ms. 129.

⁵⁴ Tots els exemples provenen de Lola Badia, *Poesia catalana del segle XIV: edició i estudi del «Cançoneret de Ripoll»*, Barcelona, Quaderns Crema, 1983.

Jaume March inclou al seu treball dos tipus de rima que podrien encaixar en la categoria de *leonismetat* tal com la defineixen les *Leys*: *consonança* (un concepte diferent de la *consonansa* de les *Leys*), i el que ell denomina *rima longa*. March diferencia *sonança* (rima entre paraules agudes curtes, per a ell) i *consonança* (rima entre paraules més llargues no agudes). *Rima longa* és la rima entre paraules planes, en què la síl·laba tònica és dita *longa*, i la síl·laba àtona final és dita *síl·laba breu*. La síl·laba breu, doncs, designa un fenomen diferent al de la rima breu, que és la rima entre paraules agudes, sense distingir-se entre les acabades en vocal o en consonant. March també especifica que, per tal que la rima siga *leial*, les dues paraules en rima han de dur l'accent tònic al mateix lloc (ser ambdues bé agudes, bé no agudes), i en el cas de les vocals *o* i *e*, ambdues han de ser o bé obertes (*plenisonant*) o bé tancades (*semisonant*):

Per ço com mon dictat tracta de diccions sonans e consonans, per mills donar a entendre a aquells qui no ho saben quina diferencia ha entre sonança e consonança dich que es aytal: sonança se fa en los mots de poques sillabes aixi que l'accent sia en la ultima sillaba. E consonança se fa en los mots de moltes sillabes en que l'accent se fa en la penultima axi com auant ne vaurem exemple.

E per mills aço entendre fare destincio de rima que es perço com axi matex mon tractat es de rims.

Que es rima

Rima es fi de paraula semblant al altre en una o en dues sillabes. E son dues maneres de rimes, la una longa l'altra breu. La longa es mester que sembl al altra aytant com les dues sillabes derrerres del mot son, ço es, aytant com les dues vocals derrerres perprenen axi com: *alagrança*, *benenança*, que *ança* es la rima de tots aquells mots que axi fenexen. E de aytals rims es la penultima longua e la darrera breu axi com ja es dit per l'exemple *alagrança* e *ojaria*, *emaruie* e axi de les altres semblants. E deuets saber que penultima vol dir sillaba (B fol. CLXI) o vocal prop de la darrera sillaba e ultima vol dir darrera, ço es, darrera sillaba⁵⁵.

Aquest tractadista para molta atenció a la rima de paraules paroxítones; en trobem quasi mil línies a les seues llistes de rimes⁵⁶. El fet que el repertori de rimes de Jaume March es relacione amb els que serien escrits per a poetes en francès al segle xv presenta interrogants per a futurs estudis: podria el *Libre de concordances* de March haver tingut una influència en França? O va ser ell l'influint per tractats francesos ara perduts, que ja presentassen l'estructura en llistes sols coneguda ara per obres molt més tardanes?

⁵⁵ *Diccionari de rims de Jaume March*, A. Griera (ed.), Barcelona, IEC, 1921, pp. 24-25, ll. 57-80.

⁵⁶ *Diccionari*, Griera (ed.), *op. cit.*, pp. 26-54, ll. 107-1036. A la línia 1037 comencen a llistar-se paraules agudes, tot i no aparèixer especificades com a tals.

3. *LÉONIME*

No convé acabar aquest panorama de la lleonismitat sense esmentar, més que siga breument, com en presentaven el fenomen els tractats poètics per a la llengua francesa, coneguts com *traités de seconde rhétorique*. El *léonime* era important en *langue d'oïl*, fins al punt que el verb *leonimer* s'emprava amb el significat de versificar de manera elegant, segons Du Cange:

La rime en mant lieu n'est pas gente;
 Mes miex vault rudement rimer
 Ou sens de l'acteur et entente,
 Qu'en autre son Leonimer⁵⁷.

És una llàstima que els més antics tractats francesos conservats (finals del segle XIV) siguen molt posteriors als seus contraparts occitans i catalans, però no és absurd considerar que hagué d'haver-hi una certa confluència, o almenys contacte, entre els dos grups. O bé els treballs francesos s'haurien inspirat (directament o indirecta) en els occitans, o bé les dues tradicions van sorgir d'una comuna herència llatina; tot i que açò darrer no explicaria el fet que alguns conceptes, classificacions i preceptes siguen comuns a les dues tradicions en vulgar però absents dels manuals poètics llatins. Pel que fa a la possible relació entre el *léonime* i els llatins *versus leonini*, que no podrem tocar ací, encara ens hem de remetre bàsicament a les referències que en fa Émile Freymond, en un estudi que va tenir poca continuïtat, i a l'obra de Kastner⁵⁸.

En tot cas, els tractats poètics francesos perviscuts no són mai tan sistemàtics ni detallats en el tema dels tipus de rima com el grup de les *Lays*. No hi trobem mai la classificació de rimes en *stramps*, *acordans*, *ordinals* ni *diccionals*, ni tampoc en sistemes alternatius gaire detallats. Malgrat això, el *léonime* s'hi esmenta sovint.

El trobem per primera vegada en el tractat més antic conservat, l'*Art de dictier* d'Eustace Deschamps (finals del segle XIV). Aquesta obra ofereix exemples variats de *ballade* que presenten rimes com *dolente-presente*, *nez-fortunez*, *concepcion-constellacion*, o *premier-prisonnier*.

⁵⁷ «Et certe nostri pro eleganter versificare, Leonimer dixerunt», apud Du Cange, *Glossarium*, op. cit. Un altre dels exemples de Du Cange esmenta *léonime* com una part bàsica de la competència poètica: «Et cils qui ne set en sa rime / Qu'es consonnant, ou Lionime», *ibid.* Godefroy, que cita els mateixos versos, defineix *leonimer* com «versifier en vers léonins»: Frédéric Godefroy, *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*, vol. 4, Paris, F. Vieweg, 1885, p. 759b. En línia: <<http://go.uv.es/r5C0SRf>> [consulta: 15/05/2020].

⁵⁸ Vid. F. Freymond, *Über den reichen Reim bei altfranzösischen Dichtern bis zum Anfang des XIV. Jahrh.*, Halle, E. Karras, 1882, pp. 13-15, entre altres passatges; i Leon Emile Kastner, «Des différents sens de l'expression "rime léonine"», *Revue de Philologie Française et Provençale*, 17 (1903), 178-185. En línia: <<http://links.uv.es/12qw3nV>> [consulta: 15/05/2020].

«Et est ceste balade leonime, par ce qu'en chascun ver elle emporte sillabe entiere, aussi comme *dolente* et *presente*, *concepcion* et *constellation*»⁵⁹. Deschamps ens n'ofereix més exemples, com les rimes d'una altra *ballade toute leonime*, que presenta *vie-ravie*, *defenir-maintenir-tenir*, *couvoitise-franchise*, *lasse-passe*⁶⁰. D'una altra *ballade*, Deschamps declara que «est moitié leonime et moitié sonant, si comme il apert par *monde*, par *onde* par *homme*, par *Romme*, qui sont plaines sillabes et entieres, et les autres sonans tant seulement où il n'a point entiere sillabe, si comme *clamer* et *oster*, où il n'a que demie sillabe, ou si comme seroit *presentement* et *innocent*»⁶¹. Ací, doncs, Deschamps sembla apuntar que la diferència entre *leonime* i *sonant* radicaria, per a ell, en si la rima implica o no l'última síl·laba completa, en la seua integritat, sense fer diferència per a *léonime* entre rima masculina i femenina.

El següent autor francès a tocar el nostre tema va ser, segons sembla, Jacques Legrand al seu tractat *Des Rimes*, ja escrit al segle xv. Legrand no emprà la paraula *léonime*, però n'entèn el concepte igual que a les *Ley*s, i el classifica, juntament amb el que les *Ley*s denominen *consonansa leyal*, a l'apartat de *rime magistrale et parfaite*:

... il est de nécessité que les derrenieres sillabes soyent tout ung, et oultre plus que les penultimes soyent finées et fondées en semblable voyeul. [...] Oultre plus, dient aucuns que quant les derrenieres sillabes ont plus de deux lettres, comme .ijj. ou .iiij., il suffist qu'elles soient tot ung [...] et pour tant c'est bien rymés en disant *appris*, *repris*, *entrepris*, pour tant que les derrenieres sillabes sont de .iiij. lettres...⁶²

Legrand també inclou monosíl·labs homòfons (*gens-gens*⁶³) dins la *rime magistrale et parfaite*. A les *Ley*s, la rima d'homònims es classifica dins la secció dels *rims diccionals* com a *rims equivocz leyal*⁶⁴, i per tant es distingeix de la *leonismetat*, que pertany als *rims acordans*.

El següent *traité* conservat que esmenta més o menys el *léonime* són les anònimes *Règles de la seconde rhétorique*, escrites abans de 1432, que ofereixen de passada exemples de *moz leoninés*: *belle-rebelle*, *lamente-demente*, els quals correspondrien a la categoria de *leonismetat perfecte* de les *Ley*s. Aquestes, tanmateix, es presenten mesclades indiscriminadament amb els rims *esquivoques*, i s'hi barregen exemples del que les *Ley*s denominarien *lenomismetat leyal* amb altres de *leonismetat*

⁵⁹ *Art de dictier*, en *Œuvres complètes d'Eustache Deschamps*, Gaston Raynaud (ed.), Paris, Société des Anciens Textes Français, 1891, pp. 266-292 (p. 274).

⁶⁰ *Œuvres*, Raynaud (ed.), *op. cit.*, p. 275.

⁶¹ *Ibid.*, p. 275.

⁶² Jacques Legrand, *Des Rimes*, en *Recueil d'arts de seconde rhétorique*, Ernest Langlois (ed.), Paris, Imprimerie Nationale, 1902, pp. 1-10 (p. 4).

⁶³ *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, p. 4.

⁶⁴ *Ley*s, Fedi (ed.), *op. cit.*, p. 284-285, L.2 §53.

contrafacha, això és, rima amb suma de paraules com a *tresor-très or*, o *dieux-d'ieux* (aquesta darrera parella de rimes, en ser monosil·làbica, seria classificada per les *Leys* com a *consonança contrafacha*)⁶⁵.

També de passada, el *Doctrinal de seconde rhétorique* de Baudet Herenc (1432)⁶⁶, que sembla seguir de prop el model de llistes de paraules en rima del *Llibre de concordances* de Jaume March, ofereix una molt llarga llista de *mos leonins, plains sonnans, equivoques et personans, selon les règles de l'A b c fenissans*⁶⁷, en què s'inclouen molts exemples del que serien *leonismetat perfeicha*, i *simpla*, així com *acroire-acces-soire*⁶⁸, *arriva-desriva-riva*⁶⁹, o *passa-trespasa*⁷⁰.

L'anònim *Traité de l'art de rhétorique* (1445-53)⁷¹ també presenta exemples de diversos tipus del que serien *leonismetat perfeicha* i *mays perfeicha*, així com de *leonisme contrafag*, tot i que ací, de nou, aquestes rimes no són esmentades amb termes específics, sinó simplement com a rimes de dues, tres i quatre síl·labes:

7. Exemple de rimer de .ij. silabes:

Nous nous debvons amer ensemble,

Comme tous frerez, se me semble. [*leonismetat perfeicha*]

8. Exemple de .iij. silabes:

Faisons bien, car tost finerons,

Car il fault tout finer, hons. [*leonisme mays perfieg contrafag*]

9. Exemple de .iiij. silabes:

Je feray signe auz mesdisans

Ainsoy qu'il soit jamaix deix ans. [*leonisme mays perfieg contrafag*]⁷²

Aquest tractat, doncs, igual que les *Règles de la seconde rhétorique*, no considera obstacle que un dels elements en rima conste de dos o més mots rimant-ne amb un de sol. Aquests exemples serien classificats per les *Leys* no sols, com hem assenyalat, com a *rims contrafagz leonisme* (vistos com a *rims acordans*), sinó també com a *rims equivocz contrafagz* del primer tipus (vistos com a *rims diccionals*)⁷³.

⁶⁵ *Règles de la seconde rhétorique*, en *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, pp. 11-103 (pp. 15-16).

⁶⁶ Baudet Herenc, *Le Doctrinal de la seconde rhétorique*, en *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, pp. 104-198.

⁶⁷ *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, pp. 122-165.

⁶⁸ *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, p. 127.

⁶⁹ *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, p. 125.

⁷⁰ *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, p. 124.

⁷¹ *Traité de l'art de rhétorique*, en *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, pp. 199-213.

⁷² Els tres exemples a *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, p. 201. Langlois observa que «auz mesdisans» s'hauria de llegir «a(s) medisans» per a una bona consonança (n. 1).

⁷³ Per a *equivocz contrafagz vid. Leys*, Fedi (ed.), *op. cit.*, p. 285, L.2 §54.

Arribem així a l'*Art de rhétorique* de Jean Molinet (1477-92), que almenys intenta una certa definició de *rime leonine*:

41. Rime leonine. Rime leonine est quant deux dictions finales ont pareille consonance en syllabe, comme il est apparant ou chappitre de Jalousie [du *Roman de la Rose*]. Exemple:

Preude femme, par sanct Denis!

Est il autant que de fenis⁷⁴.

Com es veu, i com ja ocorria a l'*Art de dictier* d'Eustace Deschamps, la definició de *rime leonine* de Molinet correspondria al que les *Leys* denominen *consonansa leyal* (concordança de tota l'última síl·laba); però l'exemple seria classificat per les *Leys* com a *leonismetat*, ja que la concordança fònica va més enllà de l'última síl·laba completa, fins a la vocal de la penúltima.

Els tractats francesos de l'Edat Moderna s'aventuren més en el tractament del *léonime*, i, com a l'exemple de Molinet (*Denis-fenis*) i d'altres mostres de tractats previs citats, donen per fet que no sols la rima femenina pot constituir *léonime*, sinó també la masculina (confluent en això amb les *Leys*). Per a aquestes obres, que cauen a fora del nostre abast cronològic, remet a l'estudi de Kastner, qui mostra que *léonime* s'entendria en ocasions com a *rime suffisante*, i altres vegades com a *rime plate* o versos aparellats, és a dir, rima caudada (AABBCC...)⁷⁵.

La poca discussió del *léonime* als tractats francesos medievals contrasta amb l'ús abundant d'aquest, i d'altres tipus de rima de mèrit –sovint denominats en conjunt *rime riche*– en la poesia francesa tardomedieval i d'inicis de l'Edat Moderna. Així ocorre sobretot, com era esperable, amb els *grands rhétoriciens*, a les obres dels quals la concordança fònica en rima sovint envaeix el vers tant com pot, fins de vegades interferir amb la comprensió del propi poema, tal com temien els vells *rhetores* llatins medievals⁷⁶. Llegint aquestes obres, hom recorda la severitat de Mateu de Vendôme, Jofre de Vinsauf i Nicolau Tribí, que remarcaven la necessitat d'evitar que la rima atragués una atenció excessiva, en detriment del sentit. Però abusos apart, hi hagué grans mestres francesos en l'ús de *rime riche*, incloent-hi *léonime*; i en això l'obra de Christine de Pizan mereix un esment especial, sobretot el seu magnífic *Lay de vers léonins*⁷⁷.

⁷⁴ Jean Molinet, *L'Art de rhétorique*, en *Recueil*, Langlois (ed.), *op. cit.*, pp. 214-252 (p. 249).

⁷⁵ Leon Emile Kastner, «Des différents sens de l'expression "rime léonine"», *op. cit.*. *Vid.* també exemples presentats per Freymond, *Über der reichen*, *op. cit.*, p. 10.

⁷⁶ «Le Moyen Age, parti de la simple assonance, évolue nettement vers la rime de plus en plus riche, c'est-à-dire que l'homophonie, réduite d'abord à la finale tonique du vers, suivie éventuellement d'une syllabe féminine, tend à envahir tout le reste de l'hémistiche, et même au delà», Georges Lote, *Histoire*, *op. cit.*, vol. 2, p. 151.

⁷⁷ *Vid.* per exemple l'edició ara en línia de Maurice Roy, *Oeuvres poétiques de Christine de Pisan*, Paris, Firmin Didot, 1886, vol. 1, pp. 125-165. En línia: <<http://links.uv.es/CX2hkSx>>

Molts altres poetes, incloent-hi Oton de Granson i Guillaume de Machaut, van aplicar el *léonime* amb mestria. Aquests dos, i alguns altres, van tenir una significativa influència sobre autors de la Corona d'Aragó com Jordi de Sant Jordi i Ausiàs March⁷⁸. Queda per determinar encara fins a quin grau aquests poetes devien el seu ús del lleonisme a la tradició teòrica de les *Leys d'Amors*, i fins a quin grau el podien emprar sense referent teòric directe, imitant, senzillament, el model pràctic d'autors anteriors de la tradició occitanocatalana i (per a determinats autors del segle XV) de la tradició poètica francesa. Sembla raonable suposar que ambdós factors, teoria i pràctica, hi haurien convergit. Tal com explicava Giovanni Mari per al llatí medieval, els manuals de retòrica ensenyaven *magistraliter* (per preceptes), però es complementaven amb exemples de casos particulars, *casualiter*:

Si è che era bastata la tradizione comune cui i poeti attingevano, la dottrina del *rithmus litteralis* entrata allora ed insegnata *magistraliter* nelle scuole ove appunto *casualiter* (la parola è comune a Dante e al da Tempo) si formava la nuova dottrina volgare. È così che molti passi delle *Leys* e degli altri trattati di secunda rethorica non si possono forse completamente intendere senza la conoscenza della prima rethorica o *litteralis*; il ritmo del volgo poté trionfare, ma facendosi dotto e passando attraverso, o sotto le *Artes* latine⁷⁹.

Models teòrics i pràctics; tractats per al llatí i per al vulgar, amb referències que es reforçaven mutuament, probablement vagen convergir a marcar l'ús i la consciència de la lleonismitat per part dels autors catalans baixmedievals.

Recibido: 18/12/2019

Aceptado: 25/04/2020

[consulta: 15/05/2020]. Per a un breu panorama d'exemples tardomedievals francesos *vid.* Daniel Poirion, «La Qualité des rimes», al seu *Le Poète et le prince, op. cit.*, pp. 433-448.

⁷⁸ *Vid.* Marta Marfany, «La influència de la poesia francesa des d'Andreu Febrer a Ausiàs March», *Estudis Romànics*, 34 (2012), pp. 259-287; Marta Marfany, «La traducció catalana medieval de *La Belle Dame sans merci* d'Alain Chartier», en A. Alberni, L. Badia i L. Cabré (eds.), *Translatar i transferir: la transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum-URV, 2010, pp. 179-188; Marta Marfany, «Balades, lais i rondells francesos en la literatura catalana del segle XV», *Mot So Razo*, 8 (2009), pp. 17-27.

⁷⁹ Mari, *I trattati, op. cit.*, p. 10.

VERSUS LEONINI, LLEONISME, LÉONIME:
LA RIMA DE DUES SÍL·LABES EN LA TEORIA POÈTICA
TROBADORESCA, AMB ELS SEUS CONTRAPARTS LLATÍ I FRANCÈS

RESUM: El *lleonisme* / *léonime* era un fenomen de rima molt apreciat a l'edat mitjana, només parcialment dependent del concepte de *leonitas* / *versus leonini* que trobem a la poesia llatina medieval. Aquest es referia sobretot a un tipus de rima interna, mentre que el seu contrapart occità/català era entès com una rima en la qual participen almenys dues síl·labes, en paraules femenines o masculines. Aquest sembla ser també el significat predominant en la poesia francesa. Se sistematitzen els testimonis teòrics dels dits conceptes en les poesies llatina, occitanocatalana i francesa per tal de comprendre millor el concepte en la poesia catalana de tradició trobadoresca.

PARAULES CLAU: tractats de poètica medieval, poesia llatina, poesia trobadoresca, poesia catalana, poesia francesa, traités de seconde rhétorique.

VERSUS LEONINI, LEONISME, LÉONIME:
TWO-SYLLABLE RHYME IN MEDIEVAL TROUBADOUR POETIC
THEORY, WITH ITS LATIN AND FRENCH COUNTERPARTS

ABSTRACT: *Leonisme* / *léonime* was a highly esteemed rhyming phenomenon only partially indebted to medieval Latin *leonitas* / *versus leonini*. The latter referred mainly to an internal rhyme phenomenon, whereas its Occitan/Catalan counterpart was understood as a rhyme in which at least two syllables are involved, either in feminine or in masculine words. This seems to be also the predominant meaning in French poetry. This article systematizes these concepts as they appear in medieval Latin, Occitan-Catalan and French treatises on poetry, in order to achieve a better understanding of the uses of rhyme in late medieval troubadour-Catalan poetry.

KEYWORDS: medieval poetic treatises, Latin poetry, troubadour poetry, Catalan poetry, French poetry, traités de seconde rhétorique.